

Rodinné pomery v Uhorsku na konci stredoveku

ENIKŐ CSUKOVITS

KLúčové slová: demografia, štruktúra rodín, domácnosti, štruktúra domácnosti, počet detí, 16. storočie, Uhorsko

V prvej polovici 16. storočia boli Košice – vďaka svojim výsadám, hospodársko-obchodnej úlohe a počtu obyvateľov nad 7000 osôb – jedným z najdôležitejších miest krajiny. Boli členom exkluzívneho kruhu taverníckych miest. O bohatstve košických mešťanov svedčia meštianske domy a po stáročia budovaný farský kostol pomenovaný po svätej Alžbete, dominujúci centru mesta. Silné mestské múry – ako to dokazujú aj udalosti z roku 1491 – boli schopné odolať aj niekoľko mesiacov trvajúcemu obliehaniu.¹ Mikuláš Oláh o Košiciach roku 1536 napísal: „*Je to rovnako krásne, ako silné mesto, jeho obyvatelia sú známi príjemnou zdvorilosťou, kedysi to bolo navštevované jarmočné mesto, kde sa stretávali nielen Uhri, ale aj Poliaci a príslušníci iných, najmä severských národov. Používajú takmer výlučne saský jazyk*“.² V tých istých desaťročiach bola obec Vinica, ktorú tvorili tri vedľa seba ležiace dediny, sídlom stoličných sedrií, teda aj Hontianskej stolice. Napriek tomu, že o obci písali v roku 1523 ako o oppide, nazývať ju mestečkom by bolo naozaj zveličené, skôr by sme mohli hovoriť o dedine vyvíjajúcej sa v mestečko, ktorá napokon napriek priaznivým danostiam ustrnula na tomto stupni vývoja.³ Osud zemepanského mesta Sziget v Šomodskej stolici sa v 16. storočí odvíjal od osudu hradu, vybudovaného neďaleko v priebehu 15. storočia. Panstvo Szigetvár, keď ho roku 1473 odkúpil Ambrus Török od svojho švagra Jána Antima, malo hodnotu 8000 zlatých.⁴ Podľa dohody, ktorú uzavreli o rok neskôr pred palatínom, patrilo k panstvu 13 celých alebo čiastkových majetkov a prédií v stolici Baraňa a 19 v Šomodskej stolici.⁵ Keresztúr, ležiaci v povodí Ráby neďaleko mesta Csorna, bol obyčajnou dedinou a patrilo rodine Ostffyovcov.⁶

¹ FÜGEDI, Erik. Kaschau, eine ost-europäische Handelstadt. In *Studia Slavica II.*, 1956, s. 190 a nasl. K obliehaniu pozri: BONFINI, Antonio. *A magyar történelem tizedei*. Preklad: Kulcsár Péter. Budapest : Balassi Kiadó, 1995, s. 949-953.

² OLÁH, Miklós. *Hungária*. Preklad: Németh Béla. Budapest 1985, s. 48.

³ KUBINYI András. Egy Hont megyei mezővárosiasodó falu népessége a középkor végén. In FARAGÓ, Tamás (ed.). *Város és társadalom a XVI – XVIII. században. Studia Miskolciensia 1*, 1994, s.7-17; CSUKOVITS Enikő. Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. In *Történelmi Szemle* 1997, roč. 39, č. 3-4, s. 382.

⁴ MOL, Diplomatikai Levéltár Budapest (ďalej MOL), Diplomatikai fényképtár (ďalej DF) 88548.

⁵ MOL, Diplomatikai levéltár (ďalej DL) DL 88565. O predaji majetku a jeho pozadí pozri: BORSA Iván. Egy köznemesi család a középkori Somogyban. Az Antimus család, elődei és rokonai. In *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv II*. Kaposvár, 1980, s. 34-35.

⁶ CSÁNKI Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest 1913, III., s. 614.

Slobodné kráľovské mesto, zemepanské mesto, jedna významnejšia a jedna celkom obyčajná dedina – medzi týmito štyrmi lokalitami by bolo ťažké nájsť nejakého spoločného menovateľa. Predsa sa však príležitostne objavujú spoločne v štúdiách – a to z jediného dôvodu: z týchto štyroch lokalít sa z obdobia neskorého stredoveku či začiatku raného novoveku zachovali také pramene, ktoré nám umožňujú skúmať štruktúru a počet tam žijúcich rodín a domácností.⁷

Tieto súpisy sú pre nás preto také cenné, lebo neobsahujú len počet daňovníkov a hláv rodín, žijúcich v jednotlivých lokalitách, ale zmieňujú sa aj o ostatných osobách, žijúcich v domácnostiach. Podobné údaje zaujímajú medievistu z dvoch príčin. Výskum rodín a domácností začal v západnej Európe v 70. rokoch minulého storočia a za uplynulé viac než tri desaťročia sa v rámci historiografie vyvinul do samostatnej disciplíny. Historici i antropológovia dodnes napísali toľko kníh o štruktúre rodiny, o jej fungovaní, rodinných vzťahoch alebo trebárs o normách spolunažívania, že by naplnili menšiu knižnicu. V Maďarsku – čiastočne pre nedostatok prameňov, ale čiastočne aj pre bádateľský nezájum – nevieme takmer nič o stredovekých rodinných zväzkoch, ani o štruktúre rodín.⁸ Bez najzákladnejších informácií však Uhorsko zostáva stále „terra incognita“, a tak sa niekedy stáva súčasťou zovšeobecňujúcich, veľmi veľkorysých úvah historikov, konštruujúcich teórie o trendoch presahujúcich viacero krajín.⁹ Uvedené pramene môže využiť nielen historická antropológia, ale ich údaje sú nevyhnutné aj pre demografické výskumy. Z obdobia pred prvým súpisom obyvateľstva z 18. storočia nemáme k dispozícii taký prameň o počte obyvateľov krajiny, ktorý by umožnil spoľahlivé demografické analýzy. Počet obyvateľov tak

⁷ K jednotlivým lokalitám pozri bližšie: Vinica: KUBINYI, ref. 2. Nedatovaný súpis je uložený v rukopisnom oddelení Univerzitnej knižnice v Budapešti (Egyetemi Könyvtár Kézirattára), pod sign. LEO 235; Keresztúr: HUNYADI István. A sopron-megyei Keresztúr lélekösszeírása 1542-ből. In *Történeti statisztikai tanulmányok*, 1980, roč. 4, s. 159-173. Súpis duší (MOL, E 158, Conscriptioes dicales, comitatus Soproniensis A.D. 1542.) a jeho prepis je na s. 167; Košice: GRANASZTÓI György. A polgári család a középkor végi Magyarországon (Adalékok és feltevések egy „jóléti” társadalom természetrajzához). In *Történelmi Szemle*, 1982, roč. 25, č. 4, s. 605-664; Súpis I. štvrte Košic (Archív mesta Košic (ďalej AMK) Conscr. 1549, nie je vydaný); Sziget: SZAKÁLY Ferenc. Sziget mezőváros (Somogy megye) lakosságának „connumerációja” 1551-ben. Adalékok XVI. századi mezővárosaink demográfiai és társadalmi képéhez. In *Történeti statisztikai évkönyv 1967 – 1968*, 1970, s. 61-129. Pramene z MOL (Városi és Kamarai iratok E 554. Fol. Lat. 1347) publikoval Szakály tamže, s. 98-125.

⁸ Tento nedostatok sa ako prvý pokúsil prekonať E. Fügedi, bližšie pozri: FÜGEDI, Erik. A 15. századi magyar arisztokrácia demográfiai viszonyai. In *Történeti statisztikai évkönyv 1963 – 1964*. Budapest 1965, s. 35-50; FÜGEDI, Erik. A középkori magyar nemesség rokonsági rendszerének két kérdése. In *Történeti antropológia. Az 1983. április 18-19-én tartott tudományos ülészek előadásai*. Ed. Hofer Tamás. Budapest 1984, s. 217-226; FÜGEDI, Erik. Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez. In *Etnographia* 1980, s. 361-371; FÜGEDI, Erik. *Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja*. Budapest 1992. Fügedi je tiež autorom príslušného textu hesla „Familie“ *Lexikon des Mittelalters* (ďalej LexMa), vzťahujúce sa na Uhorsko. (LexMA. Bd. IV., s. 269). O štruktúre meštianskych rodín písal Gy. Granasztói, výsledky jeho bádania pozri: GRANASZTÓI, György. Polgári családszervezet a középkorvégi Magyarországon. In *Történeti antropológia. Az 1983. április 18-19-én tartott tudományos ülészek előadásai*. Ed. Hofer Tamás. Budapest 1984, s. 227-238.

⁹ Stačí spomenúť prácu Johna Hajnala o typológii manželstiev v Európe, ktorá sa dodnes pokladá za jednu zo zásadných prác: HAJNAL, John. European Marriage Patterns in Perspective. In GLASS, D. V. – EVERSLEY, D. E. C. (ed.). *Population in History*. London : E. Arnold, 1965, s. 101-143. Hranicou, deliacou ním vytvorený východný a západný model manželstva, bola línia tiahnuca sa od Petrohradu po Triest.

môžeme len odhadovať na základe prameňov, ako sú daňové súpisy, ktoré však obsahujú najvyšší počet domácností (a ani to nie všetkých), k ich využitiu na demografické účely je však nevyhnutné stanoviť dobre zvolený koeficient násobku.¹⁰

Údaje, ktoré môžeme vyčítať zo „súpisov duší“ Košíc, Sziget, Vinice a Keresztúra – ak ich vôbec môžeme porovnávať, keďže vznikli v inom čase a každý na iný účel – sa v niektorých otázkach zhodujú, v iných však ukazujú výrazné protiklady. Najstarším je súpis obce Vinica, ktorý vznikol v 20. rokoch 16. storočia, teda ešte v čase pred rozpadom krajiny na tri časti. Obsahuje údaje o 44 poddanských domácnostiach, v ktorých žilo spolu 348 osôb. V obci sa navlas zhodoval počet žien a mužov (174 : 174), v súpise zaznamenali 49 manželských párov, 2 vdovcov a 11 ovdovených žien, z detí 123 chlapcov a 114 dievčat. Takmer dve tretiny domácností (62 %) tvorili nukleárne rodiny – teda rodiny tvorené rodičmi a ich deťmi. 10 % domácností predstavovali rodiny, s ktorými žil ešte jeden príbuzný (príp. aj viacerí) – napr. ovdovený rodič, súrodenec atď.; 21 % tvorili domácnosti, v ktorých žilo viac rodín. Zapisovatelia nenašli samostatne žijúce osoby alebo také, ktoré by žili spolu mimo rodiny, ale 7 % domácností sa nedá s istotou zaradiť ani do jednej z vyššie menovaných kategórií. Priemerný počet osôb žijúcich v domácnostiach vo Vinici bol 7,9, pričom priemerný počet v nukleárnej rodine pozostávajúcej z rodičov a detí bol 6,7 osôb. V dedine spísali 24 takýchto rodín, a ako to vyplýva z priemerného počtu členov rodiny, zistíme tu na európske pomery mimoriadne vysoký počet detí – 4,7 na rodinu.¹¹ Práve na základe tohto vysokého počtu detí dospel A. Kubinyi k záveru, že je potrebné pre koniec stredoveku prehodnotiť platnosť v odbornej literatúre používaného „päťkového“ koeficientu a namiesto neho navrhol používať koeficient 6,2.¹²

V Keresztúre, ležiacom v povodí rieky Rába, žilo v čase súpisu v 47 domácnostiach 294 osôb, pričom priemerný počet členov poddanskej domácnosti bol 6,3. Zo 47 domácností bol v 27 domácnostiach evidovaný jeden dospelý muž – tieto domácnosti môžeme pokladať za jednoduché (nukleárne) rodiny, čo predstavovalo 57 %. V 13 domácnostiach žilo spolu 5 osôb, v 9 menej; domácností, v ktorých žilo 6 alebo viac osôb, bolo 25. Pochopiteľne, v týchto domácnostiach mohli žiť súčasne dvaja, traja, dokonca v jednom prípade až štyria spoločne žijúci dospelí muži. Súpis je žiaľ, príliš stručný, a preto sa nedá zistiť, či bolo v Keresztúre prevládajúcou formou spoluzitie v rámci rozšírenej rodiny, alebo domácnosti s viacerými spolu ži-

¹⁰ KOVACSICS, József (ed.). *A történelmi statisztika forrásai*. Budapest 1957; KOVACSICS, József (ed.). *Magyarország történelmi demográfiaja*. Budapest 1963; *Magyarország történelmi demográfiaja (896–1995). Millecentenáriumi előadások*. Budapest 1997. O problémoch s výpočtami počtu obyvateľstva v stredoveku pozri bližšie: KUBINYI, András. A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. In *Történelmi Szemle*, 1996, roč. 38, č. 2-3, s. 135-161; SOLYMOSI, László. Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In KREDICS, László (ed.). *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*. Veszprém 1984, s. 121-139.

¹¹ KUBINYI, ref. 3. Tu, a aj v prípade ostatných analyzovaných súpisov, uvádzame najdôležitejšie údaje zo štúdií, ktoré boli o nich vypracované, ako aj závery z nich, pričom sa odvolávame len na štúdiu a (okrem výnimiek) neuvádzame číslo strany, pretože by to enormne rozšírilo poznámkový aparát.

¹² KUBINYI, ref. 10, s. 139.

júcimi rodinami. Z daných údajov nevieme zistiť ani presné zloženie rodín, ani počet detí. Naproti tomu súpis obsahuje počet ťažných zvierat v jednotlivých domácnostiach, z čoho je možné robiť odhady o majetkovom stave. Z komplexnej analýzy údajov je jednoznačné, že majetková situácia úzko súvisela s počtom domácností: na bohatších portách boli vždy dvaja až traja muži v jednej domácnosti, ale žiaľ, nie je možné zistiť, koľkí z nich boli príbuzní či členovia rodiny, a koľkí najatí čel'adníci.¹³

Zo spomínaných štyroch prameňov má najväčšiu výpovednú hodnotu súpis obyvateľov obce Sziget z roku 1551. Oveľa podrobnejší súpis, než na aké sme zvyknutí z daného obdobia, nebol vyhotovený pre zdaňovacie účely, ale dôvodom jeho vzniku bol turecká rozpínanosť. Pre neustále turecké rabovanie sa v okolitých dedinách stal život neznesiteľným a kto mohol, uchýlil sa pod ochranu hradu v Szigete. Dalo sa pritom očakávať, že pod múrmi hradu sa skôr či neskôr objavia aj vojská a začne sa obliehanie, a preto v rámci prípravy na obranu dali vyhotoviť zoznam obyvateľov mestečka, ktorých počet však z týždňa na týždeň stúpil. Do zoznamu zapísali všetkých – počnúc šľachticmi až po slepých žobrákov, od bojaschopných mužov až po novorodencov, pričom zaznamenali aj počet dobytku v jednotlivých domácnostiach a tiež zásoby potravín. V Szigete žilo v 100 domoch dovedna 371 rodín, pričom do zoznamu zapísali spolu 1344 osôb, čím v jednej domácnosti vyskočil priemer na neuveriteľných 13 osôb. Počet osôb zo Szigetú však nemôžeme jednoducho porovnávať s Vinicou alebo Keresztúrom, keďže aj keď sa obyvatelia Szigetú roku 1551 pokúšali žiť svoj každodenný život, ich situácia nebola v nijakom ohľade obyčajná. Ako si môžeme prečítať v závere *connumeracie*, hneď po dokončení súpisu sa do mesta nasťahovalo ďalších vyše dvesto osôb.¹⁴ Odlišné pomery od normálu naznačuje aj pomer neúplných rodín: do tejto skupiny patrilo 42,3 % zo všetkých rodín žijúcich v obci, t. j. 27,9 % z celkového počtu obyvateľstva, teda viac ako jedna štvrtina. Ak odhliadneme od faktu, že v dôsledku nepriaznivých okolností tu bolo nútených žiť pod jednou strechou oveľa viac ľudí než bolo obvyklé a ak namiesto domácností skúmame rodiny, vynechajúc neúplné rodiny pozostávajúce najmä z utečencov, dostaneme oveľa „normálnejšie“ čísla. Až 123, jednu tretinu všetkých rodín žijúcich v mestečku, tvorili klasické rodinné domácnosti, teda bežná rodina: manžel – manželka – deti; touto formou žilo 541 osôb, t. j. 40 % obyvateľov. V rozšírenej rodine žilo spolu 375 osôb, čo predstavovalo 67 rodín, v percentuálnom vyjadrení 18 %.¹⁵ Vo všetkých prípadoch jednoduchých rodín pripadalo na jednu rodinu 3,16 osôb – v rámci nich na nukleárnu rodinu, ktorú tvoril manželský pár a deti, priemerne 4,4 osôb. V rozšírených rodinách bol priemerný počet osôb 5,6. Na základe súpisu dostaneme presný obraz o počte detí, žijúcich v Szigete, ako aj o ich pohlaví. Okrem

¹³ HUNYADI, ref. 7.

¹⁴ „*Dicit tamen iudex oppidi, ut post hanc connumerationem de propinquis villis ob metum Turcarum in oppidum intraverunt plusquam ducente persone*”. SZAKÁLY, ref. 7, s. 125.

¹⁵ Časť tu uvedených dát sa nenachádza v Szakályovej štúdiu, výpočty sú urobené na základe tabuľky, publikovanej na strane 70. Nepočítajúc neúplné rodiny môžeme započítať 57 % domácností do najvšeobecnejšej kategórie, za jednoduchú rodinnú domácnosť. Tento pomer sa zhoduje s údajmi z Keresztúru.

sluhov zaevidovali 581 detí, ktoré tvorili 42,3 % z celkového počtu obyvateľstva mesta. Počet detí pripadajúcich na jednu rodinu bol hlboko pod úrovňou, ktorú sme videli vo Vinici: v úplných rodinách bol priemerný počet detí 2,4, v pomere k celkovému počtu obyvateľov však len 1,5, čo nestačí ani na prirodzenú reprodukciu obyvateľstva. Väčšina rodín, 67 %, vychovávala jedno až dve deti, mnohodedné rodiny boli rovnako zriedkavé ako veľké rodiny, založené na spolužití troch generácií.¹⁶ Je dôležité podotknúť, že je jasná súvislosť medzi majetkovou situáciou a počtom domácností – podobne, ako aj v Keresztúre – aj tu: v tých rodinách, ktoré disponovali najväčšími zásobami potravín, sa počet sluhov blížil k počtu členov rodiny.¹⁷

Súpis z Košíc, ktorý sa vzťahuje len na juhozápadnú štvrt' mesta, vznikol v roku 1549. Obsahuje údaje o 119 domácnostiach, v ktorých žila asi tretina mešťanov mesta. Čísla, ktoré môžeme vyčítať zo súpisu, sa v niektorých bodoch markantne odlišujú od našich doterajších údajov: v prvej štvrti mesta Košíc žilo v jednej domácnosti priemerne 4,2 osôb, priemerná veľkosť rodiny bola 3,8 osôb. Prevažná väčšina rodín, 84 %, žila v jednoduchej rodinnej domácnosti. Viacrodinná domácnosť sa nevyskytla ani v jednom prípade a počet rozšírených rodín neprekračoval 3 %. Počet detí bol viditeľne menší: v 81,4 % rodín vychovávali len 1 – 2 deti, počet detí na domácnosť v porovnaní s celkovým počtom obyvateľov bol 1,3, v jednoduchých a rozšírených rodinách tiež len 1,47 osoby.¹⁸ Nápadný je rozdiel v pomere chlapcov a dievčat. Kým vo Vinici pripadalo na 123 chlapcov 114 dievčat, v Košiciach – pričom zarátali všetkých – pripadlo na 91 chlapcov iba 46 dievčat. Ako vysvetlenie sa nám ponúka, že mladé dievčatá sa skoro vydávali a teda aj skoro opustili domov, zatiaľ čo chlapci sa ženili o dobrých pár rokov neskôr.¹⁹ Vzťah medzi majetnosťou a počtom domácností je v Košiciach ešte výraznejší, než v doteraz uvedených príkladoch. V meste v polovici 16. storočia nebola zriedkavá domácnosť s 9 alebo ešte viac členmi, najvyššie počty boli až výnimočne vysoké – 24, 22, resp. 20 osôb.²⁰ Pri analýze údajov z Košíc ich našťastie môžeme porovnať s údajmi z iných miest. V archíve mesta Bardejov sa zachovali dva nedatované súpisy zo začiatku 16. storočia: v jednom spísali domácnosti, nachádzajúce sa na tzv. Dlhom rade, kde ich bolo 37, v druhom – ktorý sa podarilo datovať k roku 1536 – spísali 41 domácností Hlavného námestia a dvoch ďalších ulíc. V 37 domácnostiach tu žilo spolu 166 osôb, v 41 domácnostiach 257. Kým podľa prvého súpisu bol priemer 4,5 osôb v jednej domácnosti, podľa údajov druhého pripadlo na jednu domácnosť 6,27 osôb.²¹ Zaujímavé sú aj rozdiely

¹⁶ SZAKÁLY, ref. 7, s. 71-73.

¹⁷ SZAKÁLY, ref. 7, s. 85.

¹⁸ GRANASZTÓI, ref. 7. Údaje pozri najmä v tabuľkách na konci štúdie, predovšetkým na s. 649. Niektoré výpočty vykonal J. Szűcs, porovnaj: SZÚCS, Jenő. Háztartás és család a 13. századi Magyarországon szolgai állapotú parasztnépességében. In *Történelmi Szemle*, 1983, roč. 26, č. 1, s. 156.

¹⁹ GRANASZTÓI, ref. 7, s. 618.

²⁰ GRANASZTÓI, ref. 7, s. 624-625, 661-663.

²¹ GÁCSOVÁ, Alžbeta. *Spoločenská štruktúra Bardejova v 15. storočí a v prvej polovici 16. storočia*. Bratislava: SAV, 1972, s. 41-44. Súpisy sú uložené v Štátnom archíve Prešov, pobočka Bardejov (AMB 3493, 3584). Na nie príliš veľkom území miest mohli byť výrazné majetkové rozdiely a na základe toho sa výrazne líšil aj počet

medzi domácnosťami: väčšina obyvateľov Dlhého radu (26 domácností, t. j. 70 % obyvateľov domácností) žila v domácnostiach s 5 alebo menej osobami; v druhom súpise – v ktorom je počet osôb v jednej domácnosti taktiež podstatne vyšší – len 20 domácností, teda 48 % patrilo do tejto kategórie, ale zaznamenali tu aj domácnosti s 10, 11, 12, dokonca aj so 17 obyvateľmi. Podľa súpisu pripadlo na 33 mužov – nie sluhov – 2,48 dieťaťa, na jednu domácnosť zas 2,2 detí.²² Podobne ako v Košiciach, aj tu je rozdiel medzi počtom dievčat a chlapcov, pričom rozdiel je enormne vyšší: na 80 chlapcov pripadlo len jedno dievča.

Obraz o rodine a dejinách domácností rozšírili výskumy Katalin Szende. Na základe analýzy 844 testamentov z rokov 1420 – 1529 z Bratislavy a ďalších 312 z rokov 1393 – 1526 zo Šopronu skúmala zloženie rodín v oboch mestách.²³ V porovnaní s predchádzajúcimi spomínanými prameňmi tu boli k dispozícii síce údaje z dlhšieho časového intervalu, ale len z prostredia osôb, ktoré spísali poslednú vôľu. Z výskumu vyplynulo, že viac ako 75 % domácností patrilo k jednoduchým rodinným domácnostiam. Počet rozšírených, alebo viacrodinných domácností bol minimálny. Všeobecne charakteristický bol aj nízky počet detí: väčšina manželských párov mala len 1 – 2 deti v čase úmrtia jedného z manželov; podiel bezdetných testátorov, resp. manželov dosiahol 45 %. V zriedkavých trojgeneračných rodinách žil s mladými spolu len jeden z rodičov, ale vedenie domácnosti už nebolo v jeho kompetencii.

Z uvedených prameňov sa nám vynára istý obraz, ktorý je ešte v mnohých detailoch zahmlený, ale hlavné tendencie sú už zreteľné. Na základe uvedených príkladov sa zdá, že medzi veľkou dedinskou a mestskou domácnosťou bol zásadný rozdiel: v mestách žilo v domácnosti 4 – 6 osôb, v dedinách však viac ako 6. Meštianske rodiny len zriedka vychovávali viac než 1 – 2 deti, na dedinách však ich počet v každom prípade prekročoval 2 – a to aj v prípade, ak počet detí vo Vinici nepokladáme za priemerný.²⁴ Všetky pramene jednoznačne naznačujú, že v Uhorsku na sklonku stredoveku a začiatku novoveku bola najobvyklejšou formou spoluzitia malá rodina: väčšina domácností – v mestách 75 až 80 % , ale aj na dedinách okolo 60 % – boli jednoduché domácnosti, v ktorých žili rodičia a ich deti, ktoré ešte nemali manželského partnera a potomstvo. Tak na dedinách, ako i v mestách boli relatívne zriedkavé viacgeneračné rodiny, resp. domácnosti založené na spoluzití viacerých príbuzných a ich rodín. Rozhodne si zasluhuje pozornosť výrazný rozdiel, ktorý sa ukazuje v niektorých prípadoch medzi počtom dievčat a chlapcov, nakoľko povaha prameňov nedáva dôvod na taký rozdiel.²⁵

osôb žijúcich v jednotlivých domácnostiach. V Šoproni podľa pozemkovej knihy zo 14. storočia evidovali v roku 1379 v meste 94 domov spolu s 97 majiteľmi, pričom 101 domov na predmestí vlastnilo 294 majiteľov. Podrobnejšie: HÁZI, Jenő. Az 1379. évi soproni telekkönyv. In *Soproni Szemle*, 1958, roč. 12, s. 105-118. Podobný rozdiel môže byť vysvetlením rozdielnych údajov v Bardejove. Gácsová na základe oboch súpisov vypočítala na jednu domácnosť 5,42 osôb, na jednu rodinu 4,42 osôb.

²² GÁCSOVÁ, ref. 21, tabuľka na s. 41-42, resp. pozn. 23 na s. 52.

²³ SZENDE, Katalin. Családszerkezet és örökösödési szokások a késő középkori Pozsonyban és Sopronban. In *Levéltári Közlemények*, 1997, roč. 68, č. 1-2, s. 77-98.

²⁴ K podobnému záveru dospela aj K. Szende. SZENDE, ref. 23, s. 94.

²⁵ J. Szűcs, ktorý analyzoval rodinné pomery sedliackych rodín v 13. storočí na základe listinného materiálu, dospel k podobnému výsledku: vo svojej štúdií spracoval súpisy, podľa ktorých už v 13. storočí bola malá rodina

Prameň, ktorý ďalej budeme skúmať z vyššie uvedených hľadísk, sa vo všetkých smeroch líši od doteraz konštatovaných záverov. Tu totiž nespoznáme obyvateľstvo istej lokality v danom čase, ale príslušníkov takmer tisícky takých rodín, ktoré žili v rôznych častiach krajiny, niekedy stovky kilometrov vzdialených od seba. Osud týchto rodín sa spájal v jednom bode: všetci vstúpili do rímskej Spoločnosti svätého Ducha a pri vstupe svoje meno zapísali do matriky spoločnosti. Rímsky dom špitálskeho rádu pomenovaného podľa svätého Ducha založil pápež Inocent III. Na zabezpečenie jeho chodu pápež Eugen IV. roku 1446 zriadil bratstvo – confraternitas, pričom v bule sľúbil úplné odpustenie hriechov tým, ktorí do spoločnosti vstúpia. Výsada sa týkala všetkých, ktorí osobne a na mieste zaplatili členské vo výške troch zlatých. Roku 1477 pápež Sixtus IV. uľahčil vstup do bratstva: zrušil sa vstupný poplatok a prostredníctvom splnomocnenca sa mohli prihlásiť aj takí, ktorí žili ďaleko od Ríma. Vďaka novej pápežskej výsade sa počet členov začal výrazne zvyšovať a medzi novými členmi vo veľkom počte nachádzame aj obyvateľov Uhorska. Do matriky spoločnosti, ktorú začali písať roku 1446, zapísali do roku 1523 až 1253 záznamov so vzťahom k Uhorsku, v nich vystupuje menovite 3833 osôb. Medzi nimi nachádzame kráľovského vyslanca, osoby svetské či cirkevné, vybavujúce si svoje spory, avšak väčšina členov patrila do skupiny osôb, ktoré Rím navštívili ako pútnici. Až 40 % zo zápisov, konkrétne 502, bolo zapísaných do matriky vo svätom roku 1500, ale veľa zápisov sa uskutočnilo aj v 90. rokoch 15. storočia – vyše 600. Medzi pútnikmi boli takí, ktorí prišli osamotení, iní zase vstúpili so spolucestujúcimi v skupine, väčšina členov však v matrike vystupuje v spoločnosti príslušníkov svojej rodiny a svojich príbuzných.²⁶

Štefan Werbőczy prišiel do „Večného mesta“ v roku 1519 ako vyslanec a 7. mája sa ôsmi, spolu s manželkou a šiestimi deťmi, zapísali do matriky. V ten istý deň na druhej strane zapísal ako splnomocnenec aj svojho tútora, Michala Szobiho a jeho manželku.²⁷ Spolu s Werbőczym nachádzame v matrike 979 osôb, ktoré pochádzali z Uhorska a zapísali sa spolu so svojou rodinou alebo s jej niekoľkými členmi: manželským partnerom, deťmi, rodičmi, súrodencami či iným príbuzným. Môžeme tak získať údaje skoro z tisíc rodín – to, aké je to

---

prevládajúcou formou. V pomere chlapcov a dievčat aj v ním použitých prameňoch bola zreteľná prevaha chlapcov, SZÚCS, ref. 18, s. 143-146. K rozdielu medzi počtom chlapcov a dievčat je dôležitým dodatkom, že podľa paleodemografických výskumov Györgya Acsádyho a Jánosa Nemeskéryho v stredoveku – na rozdiel od dneška – bola úmrtnosť žien vyššia, pričom dôležitú úlohu pri nízkom veku ženskej úmrtnosti zohrávali najmä skoré uzatváranie manželstva a s ním spojené pôrody. Podrobnú bibliografiu k problému pozri: ACSÁDY, György. A középkori magyar halandóság vonatköz paleodemográfiai kutatások eredményei. In *Történeti statisztikai évkönyv 1963-1964*. Budapest, 1965, s. 3-34.

²⁶ Matričné zápisy so vzťahom k Uhorsku usporiadal a vydal V. Bunyitay: BUNYITAY, Vince (ed.). *Liber confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe. A római Szentlélek társulat anyakönyve 1446 – 1523*. Monumenta Vaticana historiae regni Hungariae illustrantia. I/5. Budapest 1889 (ďalej LC). Podrobnú analýzu prameňa pozri: CSUKOVITS, Enikő. A római Szentlélek-társulat magyar tagjai. In *Századok*, 2000, roč. 134, č. 1, s. 211-244.

²⁷ LC, ref. 26, 138/3-4. zápis. Pre zjednodušenie a zlepšenie orientácie uvádzame údaje v podobe: strana/poradie zápisu na danej strane. A. Kubinyi najnovšie vyslovil domnienku, že Werbőczy mohol byť nemanželským synom M. Szobiho, bližšie pozri: KUBINYI, András. Törvénytelen gyermekek a magyar középkorban. In *História* 1999, č. 7, s. 22.

obrovské číslo, naznačuje aj porovnanie s počtom domácností, ktoré sme analyzovali vyššie, ktorých počet dosahuje len necelých 400 domácností a počet spísaných rodín zostáva hlboko pod číslom tisíc. Z tohto dôvodu sme presvedčení, že je potrebné spracovať údaje z matriky Spoločnosti svätého Ducha, aj keď musíme prihliadnúť na okolnosti vzniku týchto zápisov.

Väčšina osôb, vstupujúcich do bratstva – ako sme už zdôraznili – sa do „Večného mesta“ dostali ako pútnici. Na cestu sa podujali so zbožným zámerom a kto si to mohol dovoliť, snažil sa získať odpustenie od pápeža.²⁸ Vo svätých rokoch sa rímske púťové odpustky stali prístupnými aj pre masu: splnením predpísaných podmienok sa hocikto mohol zúčastniť tejto výsady. Rovnako aj získanie výsady – vyhladky na úplné odpustenie, zakotvanej v zakladajúcej bule spoločnosti – pôsobilo povzbudzujúco na všetkých, ktorí vstúpili do Bratstva svätého Ducha.²⁹ Bolo pochopiteľné, že do tejto cennej výsady sa snažili zahrnúť všetkých, ktorí im boli blízki, a bolo prirodzené, že ani náhodou na „nikoho nezabudli“. Ak teda jeden manželský pár pri vstupe uviedol všetky svoje deti podľa mena – či už boli s nimi v Ríme, alebo zostali doma – je ťažko predstaviteľné, že by čo len jedného vynechali. „Nehodného syna“ bolo možné vydediť,³⁰ ale nesmela sa mu odoprieť pomoc k tomu, aby sa mu zľahčilo utrpenie na druhom svete. V prípadoch, kde v zázname spolu figurujú členovia malej rodiny, máme dobrý dôvod predpokladať, že uvedené osoby tvorili aj doma jednoduchú rodinu, a tiež, že zo súpisu nikoho nevynechali. Pri ostatných zápisoch je už ale oveľa ťažšie nájsť odpoveď na otázku, do akej miery tvorila skupina členov rodiny skutočnú funkčnú domácnosť.

Pre sociálnohistorický výskum osôb, zaznamenaných v matrike, sme údaje týkajúce sa Uhorska spracovali v počítači a do tabuliek zaznamenali okrem iného aj rodinný stav, spôsob vstupu do spoločnosti (sám, s rodinou, s inými atď.), ako aj ich postavenie v rodine.³¹ V posledne uvedenom prípade sme zapisovali príbuzenský pomer k prvému z uvedených rodinných príslušníkov. Ak bola spoločne zapísaná malá rodina, je porovnávací bod otec, matka je jeho manželka, a deti sú uvedené ako jeho synovia a dcéry. Pri hlavách rodín uvádzame osobitne počet rodinných príslušníkov, ako aj počet detí. Dôležitou okolnosťou pritom je, že tieto hlavy rodín nemuseli v skutočnosti byť „reálnymi“ hlavami rodín: ak sa jeden dospelý syn vybral na púť do Ríma, a tam dal zapísať do matriky okrem svojho mena aj mená rodičov, neznamenalo to ešte, že doma stál on na čele domácnosti. Väčšina záznamov však uvádzala jednotlivých členov rodiny v tradičnom poradí, zachovávajúc v úcte rodinnú hierarchiu.

²⁸ Prehľad prác o stredovekých púťach pozri: CSUKOVITS, Enikő. „Cum capsula ... cum bacillo“ Középkori magyar zarándokok. In *Aetas*, 1994, č. 1, s. 5-25. O typoch púti pozri: SÜMEGI, József. Adatok a penitencia és a búcsúk történetéhez a középkori Magyarországon. In SÜMEGI, József – ZOMBORI, István (ed.). *Hermann Egyed emlékkönyve*. Budapest 1998, s. 101-153.

²⁹ Text výsady pozri v predslove Előszó, LC, ref. 26, XVII-XIX.

³⁰ Mestské právo pripúšťalo možnosť vydediť „neposlušné“ dieťa z dedičstva, ale šľachtické právo toto vyslovene zakazovalo. Bližšie pozri: MOLLAY, Karl (ed.). *Das Ofner Stadtrecht*. Budapest 1959; WERBŐCZY, István. *Hármaskönyve. [Tripartitum]*. Budapest 1897, I., s. 52.

³¹ Podrobné výsledky spracovania pozri: CSUKOVITS, ref. 26.

Spomedzi 3833 osôb uvedených v matrike vystupuje 210 jednotlivo, 265 vstúpilo do bratstva spolu s inými spolucestujúcimi. Pomer tých, ktorí uviedli užšie alebo širšie rodinné zväzky, bol nasledovný: 328 sa zapísalo spolu s manželským partnerom, 191 osôb s niektorým iným rodinným príslušníkom, 1082 s malou rodinou a 1757 s veľkou rodinou. Čísla jednoznačne ukazujú, že prevažná väčšina členov vstúpila do bratstva spolu so svojou rodinou. Pri rodinách je zaujímavé zaznamenať okolnosti vstupu do tabuľky.

S manželom/manželkou	164	17%
S malou rodinou	315	32%
S členom rodiny	98 ³²	10%
S veľkou rodinou	402	41%

Ako vidíme, väčšina rodín vstupujúcich do spoločnosti patrila do niektorého typu malej rodiny: pomer manželských párov a rodičov s dieťaťom dosiahol polovicu všetkých rodín. V zmysle tradičnej klasifikácie sa za malé rodiny pokladajú aj domácnosti založené na spolužití jedného (ovdoveného) rodiča a dieťaťa – takýchto zväzkov bol dosť veľký počet. Údaje je však potrebné analyzovať hlbšie a podľa možnosti medzi nimi identifikovať „nepravé rodiny“, teda také rodinné spoločenstvá, ktoré v skutočnosti určite netvorili domácnosť. Sem môžeme počítať najmä rodinné formácie príslušníkov cirkvi a ich bližších či vzdialenejších príbuzných. Ako príklad uveďme kaločského arcibiskupa Petra Váradího, ktorého kráľ Matej I. držal dlhé roky vo väzení; po svojom oslobodení vstúpil do bratstva spolu so svojím otcom, matkou a tromi bratmi.³³ V tomto prípade opustil pred mnohými rokmi rodinný domov nielen arcibiskup: v zápise spolu s ním vystupuje aj jeho brat Pavol, ostrihomský prepoš, ktorý žil v Ríme – on je autorom zápisu –, ďalší dvaja bratia už skôr zomreli. Podobne sa už dávno odsťahoval od rodinného krbu aj Juraj, opát z Kácsu, ktorý sa prihlásil spolu s oboma rodičmi.³⁴ Iste sa medzi príslušníkmi cirkvi, ktorí vystupujú v matrike, nájde aj taký, ktorý žil pod jednou strechou so svojou ovdovelou matkou či ovdovelým otcom, alebo s niektorým súrodencom; vo väčšine záznamov sa však nevyskytujú takéto údaje, a preto je potrebné oddeliť zápisy o príslušníkoch cirkvi od ostatných zapísaných rodín.

³² Na prvý pohľad sa ukazuje matematický protiklad – v našom prípade by mal byť súčet súborov pozostávajúcich z dvoch rodinných príslušníkov 196, nie 191. Nezrovnalosť vyplýva z charakteru prameňa a možnosti strojového spracovania. Deti, ktoré mali uvedené meno a príbuzných sme evidovali v každom prípade ako samostatné osoby; osoby vystupujúce pod zhrňujúcimi výrazmi ako „cum filiis“, „cum liberis suis“ „cum filiis parentibus“ a pod. (napr. LC 51/2-4. 55/1-2. 61/1. 62/4. 68/4-5) sme však do tabuliek nezaradili ako samostatné osoby, pretože nevieme ich skutočný počet. Túto metódu sme uplatnili aj v prípade, ak bol uvedený presný počet súrodencov či detí (napr. „et tres eius filii“ - LC 76/5.)

³³ LC, ref. 26, 10/2.

³⁴ LC, ref. 26, 21/6.

	Rodiny vedené svetským človekom	Rodiny vedené príslušníkom cirkvi
S manželom	164	-
S malou rodinou	315	-
S členom rodiny	48	50
S veľkou rodinou	307	95

Pri ostatných 834 svetských rodinách sa situácia ďalej špecifikuje, očividne na úkor veľkých rodín: zo zapísaných tvoria 19,5 % manželia, 37,5 % je malých rodín a 6 % tvorili zväzky dvoch členov rodiny. V tomto prípade predstavovali veľké rodiny zo všetkých rodinných foriem len 37 %. Pre lepšie znázornenie bude užitočné tieto veľké rodinné skupiny preskúmať podrobnejšie. Domácnosť veľkej rodiny mohla byť domácnosťou rozšírenej alebo viacrodinnej rodiny. Jadro rodiny sa v prípade domácnosti rozšírenej rodiny rozširovalo smerom nahor (starší rodičia), smerom nadol (dospelé dieťa, ktoré malo už vlastnú rodinu), alebo v bočnej línii (súrodenec, príbuzný), pričom to mohli byť aj kombinácie uvedených foriem. Typ viacrodinnej domácnosti reprezentujú v našom prameni súrodenci s manželským partnerom a svojimi deťmi. Nachádzame aj také záznamy, nie však vo veľkom množstve, kde figurujú spolu len dospelí súrodenci, resp. dospelí súrodenci a ich manželskí partneri, bez detí, a jeden z rodičov. Tieto rodinné súbory zaraďujeme osobitne, ako inú skupinu, pretože je pravdepodobné, že žili samostatne; o podrobnostiach nás ale prameň neinformuje. Pred zhrnutím údajov je dôležité ešte raz podotknúť, že osoby vystupujúce v zápisoch samozrejme nie vždy žili pod jednou strechou.

	Počet rodín	Počet členov žijúcich v rodine
Domácnosť rozšírená smerom nahor	64	259
Domácnosť rozšírená smerom nadol	37	195
Domácnosť rozšírená v bočnej línii	99	422
Kombinovaná rozšírená rodinná domácnosť	50	259
Viacrodinná domácnosť	34	161
Iné	23	99

Ako je zrejme aj z tabuľky, vyskytlo sa pomerne málo súborov, ktoré môžeme kvalifikovať ako viacrodinné – takým bol napr. súrodenecký pár, ktorý prišiel z obce Kajdács v Tolnianskej stolici, ktorý sa do prameňa zapísal aj so svojimi manželkami.³⁵ Vo veľkoročných formáciách bol najčastejšou formou hlava rodiny so súrodencom alebo súrodencami, niekedy aj inými príbuznými v bočnej línii; za ňou nasledoval model s príbuzenstvom v línii smerom k rodičom. Túto skutočnosť potvrdzuje aj rozdelenie členov rodiny v zápisoch: v najväčšom počte sa vyskytujú deti hlavy rodiny (766) a jeho manželka (701); ale aj súrodencov nachádzame vo vysokom počte – v 493 prípadoch. Matka hlavy rodiny sa vyskytuje

³⁵ LC, ref. 26, 11/3.

len v 149 zápisoch, otec sa objavuje len 31-krát. V našich prameňoch je zriedkavým javom trojgeneračná veľká rodina, kde je hlavou rodiny starý otec: z 3833 osôb nachádzame len 21 vnukov, spolu v 12 rodinách. S takouto veľkou rodinou vstúpil do bratstva Vavrinec Himesházi zo stolice Baraňa. Do rodiny okrem neho patrila jeho manželka, synovia, nevesta a jej sestra, ako aj traja vnukovia.³⁶ V typickej forme trojgeneračnej rodiny je obvyklým modelom dospelý syn s užšou (nukleárnou) rodinou a ovdovená matka. Zo 64 rodín rozšírených smerom nahor je takýchto 48 (t. j. 75 %), v 8 prípadoch sa ako ďalší člen rodiny uvádza otec, v jednom svokor a sedemkrát svokra.

Na základe spomínaných údajov môžeme z počtu rodín a rodinných príslušníkov uvedených v matrike vypočítať priemerný počet rodinných príslušníkov v jednej rodine. V 979 formáciách rodinného charakteru vystupuje spolu 3358 osôb, teda na jednu rodinu pripadá priemerne 3,43 osoby. Ak berieme do úvahy rodiny, v ktorých je hlavou svetská osoba, dostaneme nasledujúci obraz:

	Počet rodín	Počet rodinných príslušníkov	Priemerný počet osôb v rodine
S manželom/-kou	164	328	2
S malou rodinou	315	1082	3,43
S príbuzným	48	96	2
S veľkou rodinou	307	1395	4,54
Spolu	834	2901	3,48

V rodinách zapísaných do matriky rímskeho Bratstva svätého Ducha žilo teda v rodine priemerne 3,48 osôb, v prípade veľkých rodín bolo toto číslo o niečo vyššie – 4,54 osôb.³⁷ Takto získané priemerné čísla sú však nižšie, než bola skutočnosť: v matrike sa spomína spolu 143 takých rodín (z toho 108 malých rodín), kde sa o deťoch hovorí len vo všeobecnosti,³⁸ ale vždy v množnom čísle. Detí, ktorých presný počet nepoznáme, bolo teda najmenej 286, ale pravdepodobnejšie je, že ich počet bol vyšší. Preto je potrebné prepočítať všetky priemerné čísla, či už sa viažu k malým alebo veľkým rodinám.

	Počet rodín	Počet rodinných príslušníkov	Priemerný počet
V malej rodine	315	min. 1298	min. 4,12
Vo veľkej rodine	307	min. 1465	min 4,77
Spolu všetky evidované rodiny	834	min. 3187	min. 3,82

Tieto priemerné čísla výrazne zaostávajú za hodnotami, ku ktorým sme dospeli pri analýze spomínaných súpisov z iných lokalít Uhorska. Ak však nebudeme zohľadňovať počet domácností uvedených v súpisoch (Košíc, Vinice, Bardejova a Szigetú), ale teraz vypočítané údaje

³⁶ LC, ref. 26, 34/3.

³⁷ Priemerné počty osôb v jednej rodine – 3,6 a 4,5 – uvádzané v štúdiu o uhorských členoch bratstva, boli vypočítané na základe všetkých údajov; porovnaj: CSUKOVITS, ref. 26.

³⁸ Porovnaj: ref. 32.

o počte členov rodín (na základe matriky Bratstva sv. Ducha), rozdiely sa takmer úplne stratia. V Szigete je toto číslo pri jednoduchých rodinných domácnostiach 3,16, pri rozšírených domácnostiach 5,6; v Košiciach 3,8; v Bardejove na základe dvoch súpisov 4,4. Žiaľ, nevieme posúdiť, nakoľko zodpovedá týmto priemerným číslam vyše 800 rodín z územia celého Uhorska, zapísaných v Ríme. V každom prípade sú oveľa bližšie k údajom získaným zo Sziget, Košíc a Bardejova, oproti mimoriadne vysokým údajom z Vinice, ktoré však zachytávajú len 44 domácností.

Ak sledujeme pomer chlapcov a dievčat zaznamenaných do matriky, aj tu nám udrie do očí výrazný nepomer: hlavy rodín mali spolu 489 synov a len 277 dcér, teda podiel chlapcov bol až dvojtretinový. Keďže uvedené údaje predstavujú všetky deti hlavy rodiny, teda aj už ženaté či vydaté, veľký rozdiel môžeme vysvetliť tým, že vydaté dievčatá sa odsťahovali z domu, pričom chlapci sa jednak ženili vo vyššom veku, a jednak – ako to potvrdzujú aj vyššie uvedené údaje – častejšie zostávali v rodičovskej domácnosti spolu so zostarnutými rodičmi. Skutočne, medzi vymenovanými členmi rodiny figuruje v 39 prípadoch nevesta hlavy rodiny, ale len v jednom prípade jeho zať, čo výstižne odráža tradičný patriarchálny model rodinného spolužitia. Počet mladých žien, ktoré sa dostali mimo svojej rodiny, však ďaleko zaostáva za teoreticky očakávanou hodnotou. Na základe zápisov v matrike sme našli 733 detí – v tomto počte však už nie sú započítané vydaté a ženaté deti, ale na druhej strane sú tu zahrnutí vnuci, netere a synovci. Prevalu majú výrazne chlapci; v tomto prípade pripadá na 449 chlapcov 284 dievčat, teda aj tu tvoria chlapci viac než 60 % počtu všetkých detí. Problém sa teda objavuje aj tu – rovnako ako v časti ostatných súpisov –, na jeho vyriešenie však, ako sa zdá, máme zatiaľ málo poznatkov.³⁹

Najčastejšie sa v našich prameňoch vyskytuje rodina, ktorá má 3 až 5 členov, prevažnej časti z nich sa podarilo vychovať len 1 až 3 deti.⁴⁰ Pozrime sa, ako sa delia rodiny podľa počtu detí:

Počet detí	Počet malých rodín	Počet všetkých rodín
1	64	120
2	67	106
3	41	60
4	19	29
5	10	11
6	4	5
7	1	2
8	0	1
9	1	1
1+2 ⁴¹	0	2
2+3	0	1
neznámy	108	143

³⁹ „Výrazný posun, ktorý sa javí bez výnimiek“ v pomere chlapcov a dievčat, nás podľa J. Szűcsa upozorňuje na to, že „metóda, používaná pri štatistických odhadoch, pri ktorej sa počet chlapcov uvedených v prameňoch z feudálneho obdobia jednoducho vynásobí dvoma, nie je pravdepodobne presná“; pozri: SZŮCS, ref. 18, s. 146.

⁴⁰ O dojčenskej a detskej úmrtnosti matrika neuvádza žiadne údaje.

⁴¹ V takýchto veľkých rozšírených rodinách vystupujú aj súrodenci a bratrance.

Počet rodín, v ktorých vychovali len 1 až 2 deti, výrazne prevláda nad ostatnými – pri malých rodinách to je až 40 %. (Dá sa predpokladať, že aj vo väčšine rodín, kde nie je udaný počet detí, taktiež vyrástli dve deti). Rodiny, v ktorých boli 3 až 4 deti, nedosahovali počtom ani polovicu tých, kde boli len 1 až 2 deti; počet rodín so 6 či ešte viac deťmi nedosiahol ani 10. Jediná rodina, kde Ondrej Megyeri a jeho manželka vychovávali 9 detí – 5 chlapcov a 4 dcéry – pochádzala z Biharskej stolice. Šesť synov a dve dcéry mal aj istý Mikuláš, šľachtic, a z dvoch sedemdesiatich rodín pochádzala jedna z vesprímskej, druhá z varadínskej cirkevnej provincie, z Békéšskej stolice.⁴²

Pri našom výskume zatiaľ absentuje jedno dôležité hľadisko. Výrazné rozdiely, ktoré sa vyskytujú v sledovaných súpisoch, vychádzajú predovšetkým z toho, či zapisovatelia vypracovali svoje zoznamy v dedinách alebo v meste, pričom údaje z matriky Bratstva svätého Ducha sme z tohto hľadiska neanalyzovali. Do Ríma prišli pútnici z vyše 500 lokalít, vypracovať ich typológiu však presahuje možnosti tejto štúdie (napríklad nedá sa presne zodpovedať otázka, čo možno považovať za zemepanské mestečko). Na analýzu sme preto vybrali len niekoľko významnejších miest a zemepanských miest, ktorých postavenie je jednoznačné a z ktorých ich obyvatelia vstupovali do bratstva vo vysokom počte. Z vybraných miest patria tri do kategórie slobodných kráľovských miest (Budín, Brašov, Segedín), dve sú biskupské sídelné mestá (Pécs, Veľký Varadín) a jedno je zemepanské mesto (Debrecín).

Mesto	Počet vstupujúcich osôb	Počet vstupujúcich rodín ⁴³	Rozdelenie rodín ⁴⁴	Počet členov rodín	Počet detí
Budín	36	9	R: 5, P: 1, VR: 3	4,4,4,4,x,2,4,4,x	2,2,2,2,x,-,-,-,x
Brašov	46	17	R: 8, M: 7, VR: 2	x,3,4,5,3,4,3,3,2,2,2,2,2,2,4,3	x,1,2,3,1,2,1,1,-,-,-,-,-,-,-,-,-,-,-,-
Segedín	40	12 (cirk.: 1)	R: 4, M: 1, VR: 7 (cirk.: 1)	4,3,x,x,2,(5),5,5,3,5,4,3	2,1,x,x,-,(-),1,1,-,2,1,-
Pécs	29	8 (cirk.: 3)	R:3, M: 1, VR: 4 (cirk.: 3)	3,3,x,2,(4), (3),(3),3	1,1,x,-,(-),(-),(-),1
Veľký Varadín	57	16 (cirk.: 7)	R: 3, P: 1 (=cirk.), VR: 12 (cirk.: 6)	3,x,5,(2),(x), (x),(5),(3),x,3,3,3,4,(3),3,x	1,x,3,(-),(-),(-),(2),(-),-,-,-,-,-,-,(-),-,-
Debrecín	37	10 (cirk.: 2)	R: 4, M: 1, VR: 5 (cirk.: 2)	4,x,x,x,2,(7),5,4,(6),3	2,x,x,x,-,(-),-,-,1,(-),-

⁴² LC, ref. 26, 36/4, 26/6, 35/3, 103/4.

⁴³ V zátvorke osobitne uvádzame, koľko sme v rámci rodín našli súborov vedených cirkevnou osobou.

⁴⁴ Vysvetlenie skratiek: R = s rodinou, P = s príbuzným, M = s manželským partnerom, VR = s veľkou rodinou. Označenie X pri počte detí resp. príbuzných znamená neznámy počet, čísla v zátvorke sú „nepravé“ rodiny cirkevných predstaviteľov.

Tabuľka sa na prvý pohľad možno zdá komplikovaná, ale okrem dvoch prípadov z Debrecína – v oboch ide o „nepravé“ rodiny, vedené cirkevným predstaviteľom⁴⁵ – nenachádzame ani v jednej rodine viac než 5 členov a ani počet detí nepresahuje tri. Mnohodetné rodiny pochádzali bez výnimky z dedín. Počet detí v jednotlivých rodinách v mestách, rovnako v ostatných súpisoch a aj v rímskej matrike dokazujú, že obyvateľstvo miest nebolo schopné ani vlastnej reprodukcie.

Obraz, ktorý dokážeme vytvoriť na základe záznamov rímskej matriky Bratstva svätého Duha, sa v niektorých aspektoch odlišuje, v zásade ale korešponduje s obrazom, ktorý sa nám vytvoril na základe súpisov domácej proveniencie. Údaje z matriky potvrdili, že v Uhorsku na konci stredoveku bola najobvyklejšou formou spolužitia malá rodina, že viacgeneračné domácnosti a domácnosti s viacerými rodinami boli zriedkavosťou. Pri veľkých rodinách sa najčastejšie stretávame s niektorým ovdoveným rodičom, obvykle matkou, ktorá žila spolu so synom a jeho vlastnou samostatnou rodinou. Priemerný počet členov rodiny podľa našich údajov nepresahoval 4 osoby, vo väčšine rodín vychovávali len 1 až 2 deti.

Cituj:

CSUKOVITS, Enikő. Rodinné pomery v Uhorsku na konci stredoveku. In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1. ISSN 1337-6861. http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2012/texty_1_2012/csukovits.pdf

...

Dr. Csukovits Enikő PhD. je vedúcou vedeckou pracovníčkou oddelenia stredoveku Historického ústavu Maďarskej akadémie vied. Jej vedecký záujem sa sústreďuje na politické a spoločenské pomery 14. – 15. storočia a na dejiny kultúry. Okrem niekoľkých desiatok vedeckých štúdií je zostavovateľkou viacerých publikácií (*Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13. – 17. storočí. Prešov – Bratislava, 2005 – aj v maďarskej verzii; Mátyás és a humanizmus., Budapest : Osiris Kiadó, 2008*) a je autorkou monografií *Középkori magyar zárandokok. Budapest, 2003; Az Anjouk birodalma 1301 – 1387. Budapest : Kossuth Kiadó, 2009.*

Kontakt: csukovitseniko@freemail.hu

⁴⁵ LC, ref. 26, 25/3. 28/1.